

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΤΟΠΙΝ ΤΗΣ
ΑΠΟΦΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΟΥ Δρ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥΚΑΚΗ,
Πρωτοψάλτου του Καθεδρικού Ναού του Αγίου Νικολάου,
Ιερά Μητρόπολης Πίττσμπουργκ, Η.Π.Α.,
Καθηγητού Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Πίττσμπουργκ

(03/07/2012)

Αρκετά έχουν γραφεί από την ημέρα της δημοσίευσης της ιστορικής απόφασης της Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου για το θέμα της Θεωρίας του Σίμωνος Καρά περί της Βυζαντινής Μουσικής και της προσαρμογής της ψαλτικής τέχνης στις τεχνοτροπίες τις οποίες επιβάλλει αυτή η Θεωρία. Δεν θα σταθώ στα αυτονόητα. Η συντριπτική πλειοψηφία των ψαλτών χαιρετίζει την απόφαση, ασχέτως αν για μια τουλάχιστον δεκαετία τηρούσαν σιγή για να μην προκαλέσουν την οργή των υποστηρικτών της εν λόγω μεθόδου, οι οποίοι συστηματικώς κέρδιζαν έδαφος επικοινωνιακό καθώς και επιρροή στην εκπαίδευση δια μέσου των θέσεων στά δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια ιδρύματα, καθώς και στα μουσικά ωδεία. Η ιστορική αυτή απόφαση έρχεται να τακτοποιήσει, τουλάχιστον από άποψη κανονική και εκκλησιολογική, την αταξία που προκάλεσαν οι υποστηρικτές της εν λόγω μεθόδου και τό βαθύ ρήγμα που για πρώτη φορά στην ιστορία της Β. Μ. δίχασε την ιεροψαλτική οικογένεια δημιουργώντας δύο στρατόπεδα. Οι μόν υποστηρικτές της μεθόδου, με την φαρέτρα γεμάτη από επιχειρηματολογία επιστημονικώς, μουσικολογικώς και ιστορικώς αστήρικτη, εκτόξευσαν πλήθος βελών με την βοήθεια επικοινωνιακών μέσων (π.χ. εφημερίδες και περιοδικά, διαδυκτιακά μπλόγκ, καθώς και τον γνωστό διαδυκτιακό φορέα του "Ψαλτολογίου"). Μολονότι όλα τα βέλη αυτά εξουδετερώθηκαν από τις επίμονες παρεμβάσεις σοβαρών μελετητών και ιεροψαλτών, οι οποίοι δια μέσου εμπεριστατωμένων μελετών τους, μετρήσεων, ιστορικών αναδρομών, κ.α. αντέκρουσαν την ψευδεπιστήμη των υποστηρικτών της εν λόγω μεθόδου, το κίνημα προχώρησε σε δύο δικαστικές μηνύσεις των οποίων τα βαθεία κίνητρα ήταν η παραδειγματική φίμωση των αγανακτισμένων υπέρμαχων της ψαλτικής παράδοσης.

Παραδόξως, αυτή η αντιπαράθεση είχε και μια θετική πλευρά ως προς την μουσικολογική και ιστορική μελέτη της Βυζαντινής Μουσικής. Όλη αυτή τη δεκαετία, η συλλογή στοιχείων και μετρήσεων με στόχο την υπεράσπιση της παράδοσης αλλά και την απόδειξη της απόκλισης της εν λόγω Μεθόδου από την ιστορία και την πραγματεία της ψαλτικής παράδοσης, δημιούργησε ένα σοβαρό υπόβαθρο για την περαιτέρω μελέτη πολλών πτυχών της Βυζαντινής Μουσικής, αυτή τη φορά επί

σωστής επιστημονικής βάσης και δια μέσου των παγκοσμίως αποδεκτών μεθοδολογιών της επιστημονικής έρευνας.

Η απόφαση της Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου δεν αποτρέπει την ακαδημαϊκή μελέτη και έρευνα που στοχεύει την διασαφήνιση πτυχών της ψαλτικής, της παλαιογραφίας, της εξήγησης, την ιστορία των μουσικών γενών και την θεωρητική αντιμετώπιση της ζώσας παράδοσης. Η απόφαση προστατεύει αυτά που αναμφισβήτητα της ανήκουν και που αυτή θεωρεί ως ιστορικά συστατικά των μουσικών παραδόσεων της. Δεν αναφέρεται η απόφαση στην μουσικολογική έρευνα. Όμως, εξετάζοντας την ορολογία που χρησιμοποιεί η Σύνοδος, είναι σαφές πως, έστω εμμέσως, έρχεται να επισημάνει και να καλέσει όλους τους ενασχολούμενους με την διδασκαλία και την επ' αναλογία έκφραση της Βυζαντινής Μουσικής στον σεβασμό και την συμμόρφωση των βασικών κανόνων της επιστημονικής μελέτης και έρευνας εφ' όσον έχουν και ως στόχο αυτό το ενδιαφέρον.

Μερικές ερωτήσεις, και μερικοί προβληματισμοί που ανάδειξε και επισήμανε η διαχρονική αντιπαράθεση

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, ένας από τους φορείς που, ίσως χωρίς να το επεθύμησε αρχικά, φιλοξένησε όλες τις απόψεις ήταν ο διαδυκτιακός ιστότοπος "Ψαλτολόγιον" (www.psaltologion.com). Την τελευταία πενταετία, έγινε το κατ' εξοχήν κέντρο συγκέντρωσης με στόχο τον διάλογο για το εν λόγω θέμα, καθώς και το στάδιο της αντιπαράθεσης. Το θετικό των αντιπαραθέσεων ήταν η συλλογή σεβαστού όγκου τεκμηρίων και στοιχείων που εάν αξιολογηθούν, πιστεύω πως θα γίνουν βάσεις μιας Χρυσής Εποχής μουσικολογικής μελέτης εφ' όσον σεβαστούν οι μελετητές τους βασικούς κανόνες της αντικειμενικής έρευνας. Παρακολουθώ τακτικά την εξέλιξη και την ροή των αντιπαραθέσεων και μεταξύ πολλών θεμάτων, παραθέτω αυτά για τα οποία, προσωπικώς, πιστεύω πως ελκύουν μακρόχρονη έρευνα και για τα οποία η μελέτη θα διασαφηνίσει αρκετά, μέχρι στιγμής, αναπάντητα ερωτήματα.

1. Το μαλακό χρωματικό γένος. Προέλευση, εξέλιξη και θεωρητική εξέταση.
  - α) Το μαλακό χρωματικό γένος και ο τέταρτος ήχος.
  - β) Ο βαρύς ήχος και το μαλακό χρωματικό γένος.
2. Επίσακτα και παρείσακτα μέλη.
3. Το χρωματικό γένος. Προϋπαρξη ή θεωρητική εφεύρεση για την εξήγηση της φωνητικής και προφορικής παράδοσης.
4. Η προφορική παράδοση του 19ου αιώνα και η εξήγησις των ποιοτικών φθόγγων και σημαδιών.

5. Η προφορική παράδοση του 19ου αιώνα και τα τονικά διαστήματα σύμφωνα με τη Θεωρία των Τριών Διδασκάλων και της Επιτροπής του 1881. Επανεξέταση και επανέλεγχος δια μέσου συγχρόνων λογισμικών στα πλαίσια της φωνητικής παράδοσης.
6. Ερμηνείες και εξηγήσεις της ψαλτικής προφορικής και γραπτής παράδοσης από μη-Έλληνες λογίους (π.χ. Ducoudray).
7. Η φυσική και η ακουστική του ανθρωπίνου ωτός και κατά πόσο επηρεάζει την θεωρητική προσέγγιση των τονικών διαστημάτων των τριών γενών της ψαλτικής.
8. Οι βάσεις της εξήγησης των Τριών. Κλείδες ή και ενδιάμεσα στοιχεία ως προς την μεθοδολογία και την έμπνευση.
9. Παλαιογραφία. Προτάσεις εξηγητικών μεθόδων.
10. Διαχρονική εξέλιξη της ερμηνείας και διακόσμηση των μουσικών κειμένων (1950, 1960, 1970, 1980, 1990, 2000 μέχρι σήμερα). Δημιουργία ηχητικής βιβλιοθήκης.

Δύο θέματα για τα οποία θεωρώ πως πρέπει να γίνει μεγαλύτερη έρευνα είναι αυτά που έχουν σχέση με την φυσική και την ακουστική του ανθρωπίνου ωτός και κατά πόσο επηρεάζει την θεωρητική προσέγγιση των τονικών διαστημάτων των τριών γενών της ψαλτικής καθώς και οι βάσεις της εξήγησης των Τριών Διδασκάλων (Κλείδες ή και ενδιάμεσα στοιχεία ως προς την μεθοδολογία και την έμπνευση). Ως προς το πρώτο, θεωρώ την παρουσίαση του Καθηγητή κ. Δημήτρη Λέκκα στο 2ο Διεθνές Συνέδριο του Αμερικανικού Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικής και Υμνολογίας, το 2009, ενδιαφέρουσα (<http://www.asbmh.pitt.edu/page9/page13/page17/page17.html>). Η ατέλεια του ανθρωπίνου ωτός, ίσως είναι το αίτιο μιας λανθασμένης μεταφοράς της ακουστικής αντίληψης των τονικών διαστημάτων σε κλίμακες ενώ η φυσική ακρίβεια, άλλα δηλοί. Αυτό το φαινόμενο, ίσως εξηγήσει πολλά απορούμενα τα οποία προβληματίζουν θεωρητικώς, και ίσως να υποστηρίζει μερικές απόψεις πως το χρωματικό γένος (στην Βυζαντινή Μουσική) ήρθε να εξηγήσει τα φαινόμενα των έλξεων που δημιουργούσε η ανθρωπίνη φωνή επι της φυσικής Πυθαγορείας Κλίμακας.

Ως προς το δεύτερο, θεωρώ την παρουσίαση του καθηγητού κ. Χρήστου Πανάγου στο 3ο Διεθνές Συνέδριο του Αμερικανικού Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικής και Υμνολογίας, το 2011, ενδιαφέρουσα ("*Η Κλείδα της Αρχαίας παρασημαντικής του Χ' Παναγιώτου Κηλτζανίδου. Νέα ματιά σε παλαιά στοιχεία*"-<http://www.asbmh.pitt.edu/Conference2011/Program2011-FINAL.pdf>). Τα στοιχεία που παρουσίασε ο κ. Πανάγου ότι υπάρχει η περίφημη Κλείδα του Κηλτζανίδου και μάλιστα εντός Ελλάδος σε κάποια ιδιωτική συλλογή είναι πειστικά. Αυτή η παρουσίαση και τα στοιχεία που προβάλλει προκαλούν και ερωτήματα για το θέμα της ψηφιακής

βιβλιοθήκης

ΠΕΡΓΑΜΟΣ

(<http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/navigation?pid=col:psachos>) και συγκεκριμένα στην εντός αυτής εντόπισης στοιχείων που θα είναι χρήσιμα στον τομέα της εξήγησης και της όλης θεώρησης της παλαιογραφίας. Συγκεκριμένα, εύλογη θα ήταν η πρόσβαση σε όλα τα τεκμήρια τα έχοντα σχέση με την μεγάλη βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Ψάχου, που δια μέσου του δασκάλου του, Νηλέα Καμαράδου, ήταν εκ των ολίγων που γνώριζε πολλά για την μεταβατική περίοδο των Τριών Διδασκάλων και την παλαιογραφία.

Η επιστημονική μελέτη βάσει των διεθνώς ανεγνωρισμένων κανόνων της αντικειμενικής έρευνας

Η μουσικολογία αντιμετωπίζει προκλήσεις και προβλήματα που δεν αντιμετωπίζουν οι μελετητές και ερευνητές των θετικών επιστημών. Η έλλειψη τεκμηρίων, στοιχείων, και η βάση των θεωριών σε αμφιλεγόμενες ιστορικές μαρτυρίες και περιγραφές που δεν υπάγονται σε αντικειμενικές μετρήσεις είναι ένας από τους ογκόλιθους που θέτουν δυσκολίες στην αντικειμενική μελέτη της μουσικολογικής πτυχής της Βυζαντινής Μουσικής και Θεωρίας. Πάντως, η μεθοδολογία των θετικών επιστημών πολλές φορές απουσιάζει από τη διεξαγωγή μουσικολογικών ερευνών. Και αυτό, επιτρέψατε μου να είπω, είναι, δυστυχώς, Ελληνική πρωτιά. Κατ' αρχάς, κύρια αιτία της μή-επιστημονικής προσέγγισης των θεμάτων της Βυζαντινής Μουσικής μουσικολογικής μελέτης εντός Ελλάδος ήταν η ατυχής επιρροή της μεθόδου Καρά και οι δοξασίες του ίδιου του Σίμωνα Καρά, αλλά περισσότερο, η λυσσαλέα εμμονή σε αυτές τις δοξασίες από τους μαθητές του Καρά, κυρίως των στενών συνεργατών του κ. Λυκούργου Αγγελόπουλου, οι οποίοι διαχρονικά ανέλαβαν υπεύθυνες και νευραλγικές θέσεις σε πανεπιστήμια και ωδεία. Υπάρχουν μαρτυρίες από φοιτητές στα εν λόγω μουσικά τμήματα που σκιαγραφούν μια κατάσταση όπου όποια μελέτη και διατριβή δεν βασιζόταν και δεν "δικαίωνε" την Μέθοδο και το υπόβαθρο που δημιούργησε η Μέθοδος Καρά, απερρίπτετο με τον κίνδυνο την αποβολή των μαθητών από το πρόγραμμα. Μια απλή πρόσβαση στις βιβλιοθήκες διατριβών των τελευταίων 10 ετών και μια θεώρηση των τίτλων, περιεχομένων και συμπερασμάτων πολλών διατριβών θα δικαιώσει αυτή την άποψη. Περίεργη σύμπτωση είναι και η κατοχή της πλειοψηφίας των ακαδημαϊκών και ωδειακών θέσεων έχοντα σχέση με την Βυζαντινή Μουσική από μαθητές του κ. Αγγελόπουλου και των στενών συνεργατών του.

Εφ' όσον, όπως προανέφερα, η αντιπαράθεση έφερε στο φώς πολλά στοιχεία και μετρήσεις που πλέον καθιστούν την όλη δομή της Μεθόδου Καρά και όλα τα κτίσματα που οικοδομήθηκαν επ' αυτής επιστημονικώς και ιστορικώς αστήρικτα, με ποιο τρόπο οφείλουν οι επίδοξοι μελετητές να διεξάγουν αντικειμενική έρευνα;

Είχα σχολιάσει, σε παλαιότερο τεύχος της Φωνής των Υπερμάχων, από την θέση του επιστήμονα/ερευνητού της ιατρικής επιστήμης ποιές είναι οι μέθοδοι έρευνας στον τομέα μας και τί μπορούν να διδάξουν στους ερευνητές των μή θετικών επιστημών όπως λ.χ. η μουσικολογία και γενικά όλο το φάσμα των ερευνών στον τομέα των καλών τεχνών. Βάσει αυτών των σκέψεων, ίσως να επωφεληθούν όλοι οι ακαδημαϊκοί και μή μουσικολόγοι.

Για ν' αρχήσει κάποια έρευνα χρειάζεται η φαντασία και η προυπόθεσις. Φαντασία διότι η ανθρωπότης, μόνο έτσι έκανε τα μεγάλα άλματα. Ας θυμηθούμε τους αρχαίους Έλληνες στον τομέα των μαθηματικών, τους Νεύτωνα, Μπόρ και Άινστάιν στον τομέα της φυσικής, τον Παστέρ, τον Χαλντέιν (Haldane) και τον Έρλιχ (Erllich) στην ιατρική. Μεγάλες φυσιογνωμίες διότι τόλμησαν να φανταστούν τα μεγάλα και τα καινούρια. Όμως, η φαντασία βασίστηκε σε δεδομένα, στοιχεία ΥΠΑΡΚΤΑ και ΤΕΚΜΗΡΙΩΜΕΝΑ από τους προγενέστερους των και την συστηματική και ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ και ΔΟΚΙΜΗ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ. Εφ' όσον η φαντασία συνάπτει προεργασίες και στοιχεία, τότε προχωρεί ο ερευνητής στην τεκμηρίωση μιάς συγκεκριμένης ΥΠΟΘΕΣΗΣ η οποία θα δοκιμαστεί απο ΠΕΙΡΑΜΑΤΑ. Τα αποτελέσματα των πειραμάτων ή θα υποστηρίξουν σταδιακά την ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ θετικότητας της υπόθεσης, ή θα την ελαττώσουν και ίσως να την αρνηθούν.

Μέχρι τον πρώτο ήμισυ του προηγούμενου αιώνα, έτσι λίγο πολύ γινόταν η έρευνα. Δυστυχώς, σήμερα, διαπιστώνεται μια τάση να προωθούνται υποθέσεις με πλαστά τα στοιχεία (π.χ. το cold fusion, η κλωνοποίηση ανθρωπίνων βλαστοκυττάρων, κ.α.) με τον μοναδικό στόχο τη μονιμοποίηση των "ερευνητών" στις ακαδημαϊκές θέσεις και το χρήμα. Το αποτέλεσμα; Η αμφισβήτηση των νέων θεραπειών, μηχανισμών και η γένεση "σχετικότητας" στην επιστήμη που κάποτε, όταν γινόταν απο ανιδιοτελείς λάτρεις της επιστήμης και της ανακάλυψις των μεγαλείων της φύσεως, ήταν απόλυτη και καταλυτική.

Η πλαστοποίηση των στοιχείων όμως συναντάται πιό συχνά στην εποχή μας στον τομέα των πολιτικών και ανθρωπίνων επιστημών και δή στον τομέα τον καλών τεχνών όπου η έρευνα συνήθως δεν βασίζεται σε πειράματα αλλά σε θεωρίες και τα "γούστα" των ειδημόνων.

Βάσει αυτών των σκέψεων, πώς μπορεί ο σημερινός μουσικολόγος να

κάνει μια αντικειμενική, επιστημονική και τεκμηριωμένη έρευνα που ακόμα και ο δύσπιστος βιοχημικός του 19ου αιώνα, ο JBS Haldane θα την δεχόταν;

Κατ' αρχάς πρέπει απολύτως να αξιολογηθούν τα ηχητικά στοιχεία των βιβλιοθηκών (π.χ. του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας) από την εποχή του 1920 μέχρι και του 1970 και να γίνει μια συγκριτική μελέτη των εκτελέσεων και αναλύσεων των κλασσικών μουσικών κειμένων από τους κυριότερους πρωτοψάλτες με καταγωγή την Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη. Δια μέσου τέτοιας συγκριτικής μελέτης θα βρεθούν τα κοινά στοιχεία τα οποία μπορούν να εφαρμόσουν μια "βάση της παράδοσης".

Εφ' όσον τεκμηριωθεί μιά τέτοια βάση, το επόμενο βήμα θα μπορούσε να είναι η εξέταση των μουσικών κειμένων του Πέτρου Πελλοπονησίου (της μεταβατικής, πρό-Χρυσανθινής περιόδου) από την άποψη της φωνητικής "βάσης της παράδοσης". Έτσι, δημιουργείται και μια αντικειμενική γέφυρα μεταξύ της φωνητικής παράδοσης και των μουσικών κειμένων. Ένα είδος Κλείδας, αν και προσωπικά πιστεύω πως τέτοια Κλείδα θα αποκαλύψει πολυμορφία και ποικιλία ερμηνείας και ανάλυσης.

Η φωνητική "βάση της παράδοσης" θα είναι και καταλυτική ως προς την οριοποίηση των τονικών διαστημάτων, εφ' όσον σήμερα, με αρκετή ευκολία, εφαρμόζεται λογισμική εξέταση των ηχητικών εκτελέσεων. Ήδη, η άριστη εργασία του Πρωτοψάλτου και Διδασκάλου κ. Χαραλάμπους Συμεωνίδου, αναμφισβήτητα έδειξε, με συστηματικό και επιστημονικώς εμπειριστατωμένο τρόπο, πως τα τονικά διαστήματα του Χρυσάνθου εγγίζουν την φωνητική παράδοση περισσότερο από τα διαστήματα της Επιτροπής του 1881. Ίσως χρειαστεί μια αναθεώρηση των τονικών διαστημάτων γενικώς με βάση βεβαίως των ηχητικών παραδεδωμένων της εποχής του 1920 μέχρι και του 1970 με τα σύγχρονα λογισμικά μέσα.

Τέλος, είναι αδύνατον να γνωρίζουμε πώς έψαλλαν οι χοροί της Αγίας Σοφίας επί Ιουστινιανού και να προσεγγίσουμε φωνητικώς με σιγουριά τα κείμενα του 1500 και του 1600. Περιγραφικώς, κάποτε μπορεί να θεωρηθούν, αλλά, ταπεινή μου γνώμη είναι πως δεν δύναται ούτε θα δύναται η ακριβής αναπαραγωγή αυτών των μελών. Όσο και αν οι μουσικολόγοι ποθούν να μάθουν πως έψαλλε ο Χαλάτζογλους, αναρωτιέμαι σε τί ωφελεί αυτό τον σημερινό και μελλοντικό διάκονο του αναλογίου, ιδιαιτέρως σε μια εποχή πού οι ακολουθίες γίνονται όλο και πιο σύντομες, και η οποία απαιτεί την επιστροφή στα ειρμολογικά μέλη. Η απάντηση βρίσκεται στην παράδοση της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας.

Όπως έλεγε ο μέγας Haldane στους φοιτητές του-"Μη με ενοχλείτε με θεωρίες εάν δεν μου παρουσιάσετε τα αποτελέσματα των μετρήσεων, γραπτά και τεκμηριωμένα".

Ίσως η οικογένεια των μουσικολόγων, σήμερα, χρειάζεται κάποιο Haldane να επαναφέρει την σοβαρότητα και την πραγματική επιστήμη στον κλάδο τους.

Νικόλαος Γιαννουκάκης
Καθηγητής Ιατρικής Σχολής Παν/μίου Πιττσβούργου
Πρωτοψάλτης, Ιερά Μητρόπολη Πιττσβούργου
Συντονιστής του Σπουδαστηρίου Β. Μουσικής
και Χοράρχης Β. Χορού της Ι.Μ. Πιττσβούργου